

MADŽIDA MAŠIĆ
(Sarajevo)

*OVU KAPLJU BEZVRIJEDNU DRAGULJEM
SVOGA MORA UČINI: AUTOREFERENCIJALNOST
U KASIDAMA AHMEDA TALIBA BOŠNJAKA*

Sažetak

Rad ima za cilj predstaviti dvije kaside iz pjesničkog opusa malo znanog divanskog pjesnika 17. stoljeća iz Bosne, Ahmeda Taliba Bošnjaka. U prvom dijelu rada predstaviti ćemo dvije kaside Ahmeda Taliba Bošnjaka, kao pjesme upućene najvišim zvaničnicima Osmanskog carstva a u kontekstu kaside kao pjesme napisanoj s određenim ciljem, najčešće priskrbijivanja određene novčane ili druge vrste materijalne naknade, o odnosu autoriteta, konkretno sultana prema takvom činu obraćanja pjesnika, te instituciji mecenata kod Osmanlija. Budući da se razdoblje klasične osmanske književnosti smatra izrazito konvencionalnim, baš kao i evropska književnost u Srednjem vijeku, kratko ćemo se osvrnuti na topos neizrecivosti i topos nadmašivanja. U ovom dijelu rada ponudit ćemo transliteraciju i integralni prijevod Talibovih kasida. U drugom dijelu rada ove ćemo dvije kaside analizirati s aspekta autoreferencijalnosti, kao postupka kojim autor u svome govoru referira na sebe. U kasidama smo naišli na izvjestan broj stihova u kojima Talib govori o svojoj poetici i načinu njezina recipiranja.

Ključne riječi: Ahmed Talib Bosnevi, divanska poezija 17. stoljeća, kasida, panegirička poezija, autoreferencijalnost.

*

Ahmed Talib Bosnevi (Bošnjak)¹ jedan je iz plejade osmanskih pjesnika bosanskog porijekla čije je stvaralaštvo duboko prožeto idejama

¹ Ahmed Talib Bošnjak pjesnik je iz 17. stoljeća. Poznato je da je rođen u Bosni, te da se školovao u Carigradu. Jedno vrijeme bio je u pratnji Kara Fazıl Ahmed-paše,

tesavvufa. To je pjesnik koji je u isto vrijeme obnašao visoku dužnost na osmanskome dvoru, dužnost *reisulkuttaba*.² Autor je, prema podacima koje nude izvori, jednog Divana pjesama, danas dostupnog u četiri rukopisna primjerka.³ Za rad smo se koristili rukopisom *Divana* iz kolekcije Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (Millet Ktb.), No 256. Ovaj rukopis sadrži ukupno četiri kaside. Dvije, koje su predmetom ovoga rada, su kaside posvećene najvišim dužnosnicima Carstva Talibova doba, jednu svoju kasidu posvetio je sultanu Mehmedu IV, dok je drugu kasidu Talib posvetio velikom veziru Musahib Mustafa-paši, svome savremeniku i vrlo vjerovatno meceni.⁴ Preostale dvije kaside iz ovog rukopisa nisu posvećene niti jednom ugledniku, jedna govori o ljepotama grada Kefe, a druga kasida (kaside Reşidiye) govori o egipatskoj utvrdi Reşid.⁵ Drugi rukopisni primjerak Talibovog *Divana*, onaj iz Ankare, sadrži ukupno pet kasida, jedna je posvećena šejh-ul-islam

da bi potom u vrijeme Mustafa Musahib-pašinog obnašanja dužnosti velikog vezira bio postavljen na položaj *reisulkuttaba*. U svojim tezkirama spominju ga Safai, Šejhi i Mustakimzade, zatim M. Süreyya u djelu *Sicill-i Osmani*, te Muhamed Enveri Kadić u svome djelu *Tarih-i Enveri*. Kada je riječ o radovima novijeg datuma, više o životu Ahmeda Taliba Bošnjaka vidjeti u: Hazim Šabanović, *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim-jezicima (biobibliografija)*, Svjetlost, Sarajevo, 1973, 340-341; Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti: Prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Svjetlost, Sarajevo, 1986, 131; Mehmed Handžić, *Izabrana djela, Knjiga I: Teme iz književne historije*, Ogledalo, Sarajevo, 1999, 87-88, te rad Sabahete Gačanin "Formalna i leksikostilistička obilježja poezije Ahmeda Taliba na perzijskom jeziku", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 58/2008, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2009, 7-32.

² Reis-ul-kuttab – glavni među sekretarima kancelarija. Prema objašnjenju koje nudi H. Inaldžik, reisulkuttab je upravitelj kancelarije u sastavu velikog vezirstva, a od 18. stoljeća to je funkcija ministra spoljnih poslova. (Halil Inaldžik, *Osmansko carstvo: Klasično doba 1300-1600*, Beograd, 1974, 308.)

³ Od ukupno četiri rukopisna primjerka, tri primjerka su nam dostupna, i to jedan rukopis *Divana* iz Millet Kütüphanesi, kolekcija Ali Emiri Efendi Manzum Eserler (No. 256.), rukopis iz Süleymaniye biblioteke, kolekcija Esad Efendi (No. 3405/2) – ovaj primjerak Talibovog *Divana* je nepotpun i ne sadrži niti jednu kasidu, i treći rukopis pod nazivom *Gazeliyat* koji se čuva u Milli Kütüphanesi u Ankari, kolekcija Milli Kütüphanesi Yazmalar Koleksiyonu (No. 06 Mil Yz FB 191, DVD No. 931). Četvrti rukopisni primjerak *Divana* Ahmeda Taliba nam nije dostupan, čuva se u Topkapı Saray Müzesi, Hazine Ktb. (No. 1026/1), a prema podacima koje nudi Šabanović i ovaj primjerak ima pet kasida.

⁴ Ovome velikodostojniku, čiji je i sam otac bio pjesnik, kasidu je posvetio još jedan bošnjački pjesnik, Ahmed Rušdi Mostarac. (v. Adnan Kadrić, "Uvod u poetiku *Divana* Ahmeda Rušdija Mostarca", *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 58/2008, 97-124.)

⁵ Danas grad na sjeveru Egipta, na sredozemnoj obali.

Husejn-paši, čak tri kaside Talib je posvetio Sejjid Fejzullah-efendiji, a jedna je posvećena Rami Mehmed-paši.

Ovim radom predstavljamo samo dvije kaside iz prvog rukopisnog primjerka *Divana* Ahmeda Taliba.⁶

KASIDE AHMEDA TALIBA

Kasida, kao pjesma napisana s ciljem, od svojih početaka u predislamskoj arapskoj poeziji je jedna od rijetkih pjesničkih vrsta sa izrazito pragmatičkom funkcijom. Govoreći o kasidi, kao pjesmi prigodnici, Andrews navodi da je to i jedna od tri glavne pjesničke vrste na osnovu kojih se vršila valorizacija pjesničkih vještina:

“Kada govore o savremenim pjesnicima, autori tezkira najčešće razlikuju tri oblasti (pjesničke) kompetencije – mesneviya, gazel i kasida – i niti jedna više, iako je postojao izvjestan broj drugih pogodnih formi.”⁷

Uobičajena praksa autora tezkira prilikom predavljanja određenog pjesnika, bila je da uz osnovne biografske podatke, autor tezkire navede jedan broj bejtova mesneviye, gazela ili kaside određenog pjesnika. Svaki od ova tri žanra je s razlogom od velike važnosti i kao takav jedan od osnovnih kriterija valorizacije, ali i kanonizacije određenog pjesnika. Mesneviya, kao najčešće izrazito duga pjesnička forma, gazel, kao forma sa izrazito lirskim sadržajem, te kasida kao pjesma sa ciljem, postale su žanrovima u kojima su se morali okušati svi oni pjesnici koji su težili za afirmacijom, budući da su morali pokazati izvanredne pjesničke vještine. Kasida je, među spomenutim vrstama, možda bila i uvjetno rečeno “mač sa dvije oštrice”. S jedne strane, ona jeste pjesniku, na zadovoljstvo sultana, ili nekog drugog velikodostojnika kome je posvećena, mogla priskrbiti izvjesne novčane nagrade ili beneficije, ali vrlo lahko je mogla okončati karijeru pjesnika prije nego što bi i postao afirmiran. Zahvaljujući kasidi, pjesnik je, kako to navodi Andrews, mogao doživotno ostvariti ili

⁶ Transkripciju ovog rukopisnog primjerka *Divana* Ahmeda Taliba Bošnjaka svojim je magistarskim radom predstavila Sercay Sorgun, pod naslovom *Talib Ahmed Bosnavî Dîvanı (İnceleme, Transkripsyonlu Metin, Nesre Çeviri)*. Rad je odbranjen 2009. godine na Kocaeli Üniversitesini. Nije nam poznato da li se još neko na sličan način bavio stvaralaštvom Ahmeda Taliba Bošnjaka.

⁷ Walter G. Andrews, “Speaking of power: the ‘Ottoman kaside’“, u: *Qasida Poetry in Islamic Asia and Africa*, volume I: Classical Traditions and Modern Meanings, edited by Stefan Pearl and Christopher Shackle, E.J.Brill, Leiden, New York, Köln, 1996, 284.

uništiti karijeru.⁸ Najčešće je bivala posvećena samom sultanu, koji je, i sam vrhunski obrazovan, a često i pjesnik, bio jedini i neprikosnoveni ‘recenzent’. Podatke o novčanim naknadama koje je sultan tom prilikom dodjeljivao pjesniku, a vrlo često i dijelove u kojima sultan daje komentar na kasidu, danas je moguće naći u in’amat defterima.

“Osmanski vladari su kao izraz svog dobročinstva, milosti i blagonaklonosti posmatrali različite vrste materijalnih poklona koje su dijelili vojnicima, administrativnim službenicima, dvorskom osoblju, umjetnicima i učenjacima, članovima carske porodice, stranim poslanicima i delegacijama, sirotinji i općenito osobama koje su bile “dostojne” carske milosti zbog službi koju obavljaju, bliskosti sultanu ili zbog zasluga na raznim poljima koje je sultan smatrao vrijednim. Navedene poklone, koji su davani u novcu, odjeći i drugim materijalnim stvarima, Osmanlije su, između ostalog, nazivali terminom “in’am”, što je arapska riječ koja znači: dobročinstvo, pokazivanje naklonosti, milost, blagodat, pažnja, nagrada, dar, poklon. Oblik množine je “in’amat”.⁹”

Kasida je, s obzirom na svoju namjenu, najčešće vezana za sultana, kao centralnu ličnost, dvor i državne velikodostojnike, tako da je najprije moramo analizirati u odnosu vladar/pokrovitelj-rob-nagrada (a u dosta slučajeva i kazna).¹⁰ Ona govori o moći i o onima koji ovise o toj moći. Upravo ovaj odnos pokrovitelja, odnosno vladara i roba, ili kako ga Īnalcık naziva, *patrimonijalni princip*, je jedan od temelja na kojima počiva osmanski državni poredak. Sultani, zahvaljujući svom širokom obrazovanju i poznavanju velikog broja stihova klasika, često su se i sami okušali u pisanju pjesama, ali oni, naprosto, nisu imali potrebu za pisanjem kasida, tako da najveći dio njihovog pjesničkog opusa čine gazeli i druge lirske forme. To još više ističe pragmatičku funkciju kaside, kao čin izražavanja želje za materijalnom podrškom i afirmacijom, što je čini specifičnom u odnosu na sve druge pjesničke forme. Jedno je sigurno, nemoguće je govoriti o posvećivanju kaside sultanu kao “kupoprodajnom” odnosu, jer je sultan na osnovu kaside valorizirao pjesničko umijeće i na taj način pozicionirao samog pjesnika u književnom kanonu.

“Kanonizacija kao kulturološki proces usmjeren ka velikom, najvrjednijem, kategoričnom i zahtjevnom u kulturi, posreduje jednu

⁸ Ibid., 297.

⁹ Fahd Kasumović, “Koncept dobročinstva i poreska oslobođenja u Osmanskom carstvu”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 60/2010, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2011, 266.

¹⁰ O ovoj tematici opširnije vidjeti u: Tuba Işınsu Durmuş, *Sürgün Şairleri*, Grafik Yayınları, Ankara, 2012.

motivacionu strukturu usmjerenu prema istini, lijepom, dobru, pravednosti, ispravnosti, zajedništvu, ljubavi, a pod kanonom se podrazumijeva ona forma tradicije koja doseže najvišu sadržajnu obvezu i krajnju formalnu uspostavu.”¹¹

U tom smislu vrijedi napomenuti da je razdoblje klasične osmanske književnosti izrazito konvencionalno razdoblje, razdoblje u kojem postoji određeni ideal, odnosno uzor koji se poštuje. Poredeći osmansku književnost ovog doba sa književnošću Srednjeg vijeka na latinskom jeziku, moguće je uočiti vrlo slične karakteristike, budući da su obje ove književnosti izrazito konvencionalne. Nama su posebnu pažnju privukli tzv. *toposi neizrecivosti* i *toposi nadmašivanja*. Kod toposa neizrecivosti, pjesnik naglašava svoju nedostatnost da do kraja počasti osobu koju slavi, on “ne nalazi riječi”.¹² S obzirom na namjenu kaside, ova se karakteristika posebno uočava u spomenutom žanru. Ovaj topos podrazumijeva i intenzifikaciju vrlina hvaljene osobe, a postupak kojim pjesnik postiže takav efekat jeste učestvovanje svih ljudi (i recipijenta) u divljenju, radosti i žalosti.

Drugi topos, *topos nadmašivanja*, kako ga naziva Curtius, čini nam se posebno zanimljivim pri analizi kaside. Naime, ukoliko se neka osoba želi pohvaliti, pjesnik će je prikazati kao nekoga ko “nadmašuje sve slično”¹³, te na taj način pokazati nadmoć hvaljene osobe. Ovaj postupak je bio naročito važan u pisanju panegiričke poezije.

U nastavku izlaganja navodimo kaside Ahmeda Taliba.

DER SİTĀYİŞ-İ PĀDİŞĀH-I ‘ĀLEM-PENĀH
ḤALLEDALLAHŪ ḤİLĀFETEHŪ VE EBḶĀHŪ

Fe‘ilātün/Fe‘ilātün/Fe‘ilātün/Fe‘ilün

- 1 Getür ey sākī-i gülçehre şarāb-ı gül-fām
Eylesün cām-ı muḥabbet bizi de mest-i müdām
- 2 Kāndadur çarḥ-ı çeb endāzuñ içinde bilemem
Baḥt-ı dūn himmet ile ṭālī’e-i nāfercām
- 3 Mey içüb derd-i ġamı bāri ferāmūş idelüm
Renciş-i ḥāṭır ile geçti dirīgā eyyām

¹¹ Nirman Moranjak-Bamburać, “Gramatika pamćenja’ i konstitucija tekstualnog smisla (Intertekstualnost kao pamćenje kulture u teoretskoj koncepciji R. Lachmann)”, *Novi izraz: časopis za književnu i umjetničku kritiku*, 21, P.E.N. Centar Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 2003, 86.

¹² Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Naprijed, Zagreb, 1998, 176.

¹³ *Ibid.*, 178-179.

- 4 Nükte-i sırr hafidür buna vâkıf olamaz
Ne kadar vaqt idüp itse kişi istifhâm
- 5 Bu söze tab'-ı selîm etse taqayyüd añlar
Müşkilât-ı luğazı fehm idemez her dili hâm
- 6 Şöyle bir şüh-ı cefākäre esîr itdi beni
Ne vişâli müteyessir ne dil eyler ārâm
- 7 Niçe demdür ki bizi rāh-ı telāşide qodı
İtmedin dehr-i fenâ güllerini istişmâm
- 8 Bâri bir vâkıf-ı esrâra muşādif olsam
Hallidüp müşgilümi virse baña bir peygām
- 9 Rûy-ı maqşûdumı göstermedi mirât-ı felek
Var ise âyînesin tıtdı anuñ yeng-i ğamâm
- 10 Meger ol pâdişah-ı mihr-i münir-i 'âlem
Şu'le-i pâş-ı kerem birle ide ref'-i zālâm
- 11 Asumân-ı 'azamet Hân Mehemmed Ğazî
Mâlik-i mülk-i cihândâver-i nuşret- encâm
- 12 O Nerîmân-ı zamândur ki kemânun çekemez
Bâzû-yı himmet ile gelse eger Rüstem ü Sâm
- 13 Lerziş-i kadd-ı zemîn haşıl olur pâyından
Her kaçan rahş-ı sebük-pâyına itse ikdâm
- 14 Ejder-âsâ dem-i şemşîri kaçan dem çekse
Cân-ı 'udvâna ider duzañi ol demde makâm
- 15 Na'ra-i ra'd mişâlin işideydi elhaq
Qahramân kâmet ü qaddiyle olurdu sersâm
- 16 Hamle itdükçe dem-i ma'rekede şemşîri
Şaf-şikenlikte bulur kuvvet-i tîğ-i şamsâm
- 17 Bâd-ı qahrı esicek kuvvet-i te'sirinden
Şarşar-ı merg olub â'dâda bulur şiddet-i tām
- 18 Şedef-i bañr-ı 'atâdur kefi cûdı ki virür
Bañşış-ı ebr-i bahârî gibi bir cevher-i tām
- 19 Kereminden ne ki endâz-ı tarâb olsa eger
Farq-ı hüsni nazarı eyler anı 'anber-hâm
- 20 Sensün İskender-i şânî ki zebân-ı tîğüñ
Qande varsañ ider elbette 'adûyı ilzâm
- 21 Leşker-i bañr-ı firâvânuñı tañrik itseñ
Dizilür âb ile âbum gibi şaħrada hıyâm
- 22 Hem-ser-i pây-e-i eflâk oğâguñ üzere
Şu'le-pâş-ı dehen-i ejder-iyândur 'alâm
- 23 Deñşetünden tıramaz terk-i diyâr eyler 'aduvv
Tûğlarla 'alem nuşretüñ itdükçe hırâm
- 24 Devr-i 'adlûñde senüñ 'add-i fütühât itsem
Şafha-yı kevn ü mekânı pür iderdi erqâm
- 25 Cümleden Qandiyâyı qan ile yoğrulmuş iken
Top-ı qahruñla urup itdüñ anı süşt-i endâm

- 26 Kişver-i mışra vürüd itdüm o demde gördüm
Pür idi müjde-i fethüñle sebîl ül-‘alām
- 27 Nusret ü fethüñe târîh için erbâb-ı düvel
Eyledi bu kuluna her birisi bir ibrām
- 28 ‘Âkıbet nâtıka-i nādire perdâz-ı sühen
Başladı böyle ser-âgâz-ı sühede enzām
- 29 Eyledi mu‘cize-gü tüt-i şeker-şikenüm
Tab‘-ı mirâtüm ile nuţka gelüb feth-i kelām
- 30 Berekallahu zuha kevkebe-i Osmānī
Ki divānhāne-i nüh-tāk-ı felekdür aña bām
- 31 Mihr ü mehdür ‘alem-i leşker-i encām sipehi
Bu sipehdāra nice kevn ü mekân olmaya rām
- 32 Şöyle teşhîr-i қаза vü қader itmiş el-hāķķ
Muntazır her birisi emre itā‘atde gulām
- 33 Eyledi ‘âkıbet ‘Osmānī-i şeh kişver-i heft
Nesebinde sorilur mülket-alā yevm-i kıyām
- 34 Geldi bir Rüstem-i ejder-küş anuñ şadrına
Eyledi ‘ālemi şimşîr-i cihāngîr-i benām
- 35 Ya‘ni hem nām şehensāh risālât-ı Hüdā
Dāver-i Cem-haşem ü dād-ger halk-ı enām
- 36 İtdi Efrenge sefer sâ‘at-i eyvende o şeh
Қal‘a-yı Қандiyā’yı virdi Hüdāvend-i kirām
- 37 Hâtif-i gayb didi feth olıcak târihin
Hamdü lillāhi ‘alā al-naşr ceyš al-‘islām
- 38 Sergüzeşt-i gam-ı eyyāmumı da ‘arz ideyüm
Tābuñı genc-i meşakķatde dil eyler o hümām
- 39 Rub‘-i meskūnı tolaşdum taleb-i ‘ilm iderek
Ne Haleb қaldı ne Bağdād hod mülket-i Şām
- 40 Reh-i maķşūdumı tayy itsem olur pādişehüm
Medhūñ ile ideli tab‘-ı semendi ilcām
- 41 Şuğlüm irdi ‘arabiyette kemāle o қadar
Müşkilüm hallidemez olsa eger İbn-i Hişām
- 42 Hatt-ı ta‘lîküm otuz yılda kemālin buldı
Қomadum fenn-i kemālātıñ içinde ibhām
- 43 İn‘işām on iki sâle erişdi kırқdan
Hāric ü dāhile geldi yolumuz āhir-i kām
- 44 Keremūñ hānuna geldüm dilerüm pādişehüm
Bir dilim nān bu za‘îf ‘abdıña eyle en‘ām
- 45 Ka‘be-i maķzî-i hācāt-ı ümemdür bābuñ
İderüm ‘arz-ı niyāz ile derūñ istîlām
- 46 Bākî-i fermān şehensāh-ı cihānbānuñdur
Farz-ı lāzım baña aĥvālümü itmek ‘îlām
- 47 İrdi pāyāne sühen eyle duā‘ ey Tālib
İhtitām-ı süheni kıl bu edāyile tamām

- 48 Tā ziyā baḡṣ ola ḡurṣīd-i cihān-tāb gibi
Rām-ı emri ola anuñ felek-i heft-ecrām
49 Nuṣret-i fetḡ ü zafer olmiya andan münfekk
Tā ki tīgīn ṣala ecrām-ı felekde Behrām
50 Muṣtafā Ḥānı daḡı ṣaḡla ḡatādan yā Rabb
Tā ki ser ‘uḡde-i Pervīn ola bir vefk-i nizām
51 Ber-ḡor-ı baḡt olup ‘ālemde mūkerrem olsun
Dürretü’l-tāc gibi dāyim o maḡdūm-ı kirām

O POHVALI SULTANA KOJI JE
OVOZEMALJSKO PRIBJEŽIŠTE,
NEKA ALLAH NJEGOVU VLADAVINU
UČINI VJEČNOM I STABILNOM

- 1 O krčmaru, lica poput ruže! Boje ruže ti nam vina donesi,
da nas stalno opija čaša ljubavi
2 ja ne znam gdje je taj točak što u krug se vrti cijeli
uz pomoć loše sudbe i kobi da se javi
3 Avaj! Otklonimo tu tugu s uma vino pijući
dani zalud prolaze u srca žalopojki
4 riječi su u tajnama skrite, niko neće moći
tu tajnu otkriti, pronaći
5 oni prazna srca tu enigmu razumjeti neće moći
ali oni razumom obdareni s malo pažnje će je pojmiti
6 srce mi postade rob ljepote što mori da
nit’ se sresti s njom može nit’ mirno kucati
7 koliko li samo vremena prođe a u nemiru nas ostavi
da pomirišemo njene ruže prolaznosti draga ne dozvoli
8 da sam bar imao priliku sresti onoga što posjednik je tajni
da mi jednu vijest dâ i dert moj razriješi
9 ogledalo nebesa ne pokaza odraz želja mi
jer mu hrđa tuge ogledalo prekri
10 ali taj sultan sunca što obasjava svijet cijeli
svu je tamu odagnao svojom darežljivošću svjetlost što raširi
11 Mehmed Han Gazi što mu uzvišenost do svoda nebeskoga hori
sretnik je što svijet s uspjehom vodi i vlast na njemu drži
12 Neriman¹⁴ je vakta svog, što luk se tada ne povlači
pa ni da se Rustem,¹⁵ niti Sam u svoj svojoj moći pojavi

¹⁴ Neriman – ličnost iz predislamske perzijske tradicije, poznat po tome što je bio uspješan vojskovođa.

¹⁵ Rustem – praunuk Nerimanov, veliki junak, simbol snage i hrabrosti, sin Samov koji je također simbol junaštva.

- 13 kad ata svoga uzjaše, pa galopom on pohiti
sva zemlja uzduž i poprijeko zadrhti
- 14 poput aždaha neka isuče sablju vremena kad god poželi
dušu će uzeti svojim neprijateljima i u džehennemu im mjesto napraviti
- 15 kad začuje da zagrmí glas njegov silni
i Kahraman¹⁶ će sav ošamućen ostati
- 16 kad sablju svoju isuče u okršaju i borbi
sve žešća će oštrica biti i redove dušmana razbiti
- 17 od žestine traga njegovoga i vjetar će zapuhati
međ' dušmanima se to stvara u vrtlog oluje smrti
- 18 on je sedef u moru oprosta, poput pjene morske mu je darežljivost
ko oblaka proljetnog kiša je bakšiš kojim će darivati
- 19 kome on iz milosti svoje veseli pogled uputi
ta ljepota pogleda amber ploda darežljivosti će iznjedriti
- 20 ti si drugi Iskender,¹⁷ dokle dopre sablja ti
svi odreda zanjeme tvoji dušmani veliki
- 21 kada vojnike svoje šalješ u boj, oni što kao more su brojni
šatore bi poredali poput kaplji kiše u pustinji
- 22 zastave na šatoru što visinama nebeskim postadoše prijatelji
poput su aždaha iz čijih usta izlazi dah plameni
- 23 kad se tvoj carski znak na zastavama zavijori
dušman od straha ne čeka, bježi
- 24 i da sve pobjede iz tvoga doba pravednoga pokušam pobrojati
ta će brojka sve stvoreno nadmašiti
- 25 kada krvlju Kandijsku tvrđavu osvoji
takvu onemoćalu u tugu je zavi
- 26 kad do Egipta uspio sam stići
u slavu te vijesti lijepe načiniše put bajraci
- 27 da sačinim tarih o pobjede tvoje slasti
od mene zatražiše svi ljudi ugledni
- 28 potom stihove moje koji po ljepoti su rijetki
s uživanjem izgovaraše ti ljudi veliki
- 29 ogledalo duše moje o pobjedi govor načini
papagaj moj mudžizom te slatkorječivosti progovori
- 30 neka Allah sazviježđe osmansko blagoslovi
na devet kata nebesa takvo carstvo što stoji
- 31 on je sunce i mjesec, a poput zvijezda na nebu vojnici njegovi
sva živa bića i sve stvoreno ovom se vladaru pokori
- 32 da osvajanje Kandije bude sudba Istiniti učini
svaki rob željno čeka da se naredbi vladara pokori

¹⁶ Kahraman – iranski junak iz dinastije Pišdadijana, a u turskom je jeziku vremenom ovo ime postalo zajednička imenica u značenju *junak*.

¹⁷ Iskender – Aleksandar Veliki.

33 kada se kraju približi šah sedam zemalja osmanskih
 za soj će njegov biti upitano na Dan kijametski
 34 u njegov skup kao aždaha stiže Rustem ubojiti
 svojom poznatom sabljom svijet pokori ovaj osvajač slavni
 35 padišah što imenjak¹⁸ je Poslanika, sultana među namjesnicima Božijim
 kao Džem¹⁹ državi svojoj služi i među narodom pravdu širi
 36 u najsretnijem času na zemlje evropske²⁰ pohod započe padišah
 tvrđavu Kandijsku u ruke mu predade Uzvišeni
 37 nakon što se pobjeda ostvari iz gajba glas tarih prozbori:
 neka je hvala Allahu što vojska islama pobjedu ostvari. (946)
 38 da pjevam o podvigu iz vremena tegobnih
 da srce zatreperi u doba tuge od te blistavosti
 39 u potrazi za znanjem, četvrt svijeta ja pohodih
 u Halepu, Bagdadu i Šamu boravih
 40 padišahu moj, i da posustanem na putu prema cilju kojem stremim
 uz tvoju pohvalu ja ću uznapredovati
 41 moje znanje arapskog uzdiglo se na stepen visoki
 da ni Ibn Hišam²¹ ne bi riješio sve te zamršenosti
 42 za trideset godina moj ta'lik takvo savršenstvo zadobi
 da niti jednu nejasnu tačku ja ne ostavim
 43 hvala neka je Bogu da od četrdeset još dvanaest ljeta prohuji
 a mene dovedoše tebi svi putevi
 44 padišahu moj, dospjeh do sofre tvoje darežljivosti
 ako bih od tebe malo hljeba zamolio, ovog slabašnog roba počasti
 45 tvoja kapija Kaba je gdje ummet potrebe svoje namiri
 ponizno ljubim ta vrata što želje sve ostvari
 46 ti si padišah što trajnošću svoga fermana svijet štiti
 ukazom svojim moj položaj jasnim učini
 47 ej Talibe! Tvoje riječi privedoše se kraju, dovu čini
 u ovom stilu riječ završnu ti koncem učini
 48 neka poput sunca obasja svijet zraka te svjetlosti
 neka mu se sa svih sedam kata i nebo pokloni
 49 čak i da Behram sve zvijezde na nebu protrese
 od našeg sultana ni uspješniji niti pobjedonosniji neće postati
 50 Allahu moj! Od svake greške Mustafa Hana štiti Ti
 neka naše Carstvo poput zvijezde Danice u skladu plovi
 51 o sine milostivih, poštovanja vrijedni
 Budi i sam poštovan na svijetu kao krune biser rijetki.

¹⁸ Mehmed, turska inačica imena Muhammed.

¹⁹ Džem ili Džemšid, junak iz predislamske perzijske tradicije. Iako je češće u divanskoj poeziji simbol onoga što vino pije, u ovom kontekstu je simbol pravednog vladara.

²⁰ Freng/İfreg – Evropa, evropske zemlje

²¹ Ibn Hišam – arapski filolog

DER SİTĀYİŞ-İ MUŞĀHİB
MUĤTAFĀ PĀŞĀ
YESSERA'LLĀHÜ TA'ĀLĀ MĀ YEŞĀ'
Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün

- 1 Getür sâki meded bir cām-ı zerrîn ü neşât-âver
Ne var devründe ârām eylesün rûh-ı sitem-perver
- 2 Beni bir dem hevâdis-i dijemden kırtarup şād it
Niçe demdür ki kaldı künc-i ğamda hâtırum muğber
- 3 Ben ol perverde-i ferzend-i hün-ı dāye-i çarhum
Karanfül-veş açıldı sîne-i dāğ-ı derün katmer
- 4 Görinmez oldı mirât-ı felekde rüy-ı maşşudum
Bu hasretle derün-ı dilde iķād eyledüm āzer
- 5 Terahhüm eyleyüp devr itmedi vefķ-i murād üzere
Ne yüzden gerdiş eyler bilmezem bu çarh-i mihnetber
- 6 Göñül bir kākül-i tıfl-ı ümîdüñ kaydına düşdi
Neden itmez hālâşında tesā'ud baht-ı dūn ahter
- 7 Bu fikretle yeter genc-i dijemde ser-be-ceyb olduñ
Dilâ şimden gerü zānū-yı hayretten berā vü ser
- 8 Ğımam-ı ğamdan azād oldı 'ālem şād olub şimdi
Bī-hamdi'llāh tulū' itdi felekde bir meh-i enver
- 9 Zevāyā-yı cihān meş'al-firüz-ı hürremidür kim
Ziyā-yı luţfi pür nūr eyledi dünyāyı ser-tā-ser
- 10 Zemāne zevķ ü şevķinden bu bezme tehniyet birle
Sipihri-i lāciverdi döndürüp gerdān ider micmer
- 11 Bu ebyāt-ı ser ü rāyātı hātifden işitdükçe
'Utarid hāme-i sür'atle bir bir eylemiş defter
- 12 Bu mażmūn üzre hengām-ı seherde ben de gūş itdüm
Anı bir tütü-yi şekker-şiken dāyim ider ibrār
- 13 O bedri-i lâmi'-i devlet muşāhib Muştafa Pāşā
O mäh-ı salţanat yağız vezir-i Āşaf-ı dıger
- 14 Maķām-ı şadr-ı 'ālāya geçüb ķāimaķām oldı
Bıraķdı keşt-i devlet 'adālet bahrine lenger
- 15 O mäh-i zib-i evc-i āsumānī salţanatdur kim
Münevver encüm ü re'yiyle dağı çarh-ı nilüfer
- 16 O Dārā-yı cihāndur kim ğulām-ı kemterininden
Tekāpū-yı zemīn-i hidmet eyler bir niçe sencer
- 17 Dü dide nāfe-i semmūr-ı müjgān pūşdur gūyā
Ki te'sir eylemez devrinde anuñ şiddet-i zemher
- 18 O şehbāz-ı semā pervāz-ı 'ālemdür murād itse
Şikārın şayd ider evc-i felekde açsa ger şehper
- 19 O rezm-âver dilir-i Ķahramān u Güstehem zūruñ
Zebūn-ı pençe-i şirānesi olmuş mezār-'anter

- 20 Dem-i şemşîr-i berrâni bulur ‘ādāya dem çekse
Zebân-ı şu‘le-pāşende hezārān kuvvet-i ejder
- 21 Vezān itse nesīm-i lütf-ı gülşende sürürından
Tebessüm eyler oldum şāh-ı gülde cā-be-cā güller
- 22 Bu bir deryā-yı himmetdür k’olur bir gevher-i nāyāb
Yem-i lütfında ğaltān eyledükçe katre-i kemter
- 23 O ‘āli himmetüñ olsa nigāh-ı lütfuna mazhar
Leţāfetde bulurdı seng-i hār-ı ümmiyet cevher
- 24 Dem-i lütf u keremde tūde-i hāk olsa manzūrı
Kemāl-i farţ-ı himmetden bulur haşşiyet-i ‘anber
- 25 Sen ol baħr-ı keremde dāye-i nīsān-ı himmetsin
Kef-i cūduñ şadefdür perver eyler lūlū-yi şehver
- 26 Ben ol āşufte-hāl-i bülbülem feryād u zārumdan
Açıldı dāġdār-ı sīnede şad ğonce-i aħmer
- 27 Heves itdüm ma‘ārif kesbine hāl-i şebāvetden
Dolaşdum mümkinin taħşīl idince bir niçe kişver
- 28 Semend-i himmetümle tayy-ı menzil eyleyüp vardum
Mısır’da haylī dem oldum muķīm-i cāmi‘-i Ezher
- 29 Tekāpū-yı reh-i maķşadda kıaldım bī-ser ü sāmān
Ki oldum dīde-i hayretle mest ibāde-i hoş-ber
- 30 Dil-i şūrīde bir vādīye sālīk oldu amma kim
Ne tayy-ı menzile kādīr ne kat‘i intihāc eyler
- 31 Ne mümkin ihtidā-yı rāh-ı maķşad bī-ser ü pāye
Kemāl-i ‘āţīfet birle meger lütfum ola rehber
- 32 Kaşīde buldı pāyānı duāya başla ey Tālib
Tamām oldu kelām ancaķ derūnī bir duā ister
- 33 Süħende ihtīşār itmek budur ma‘ķūl-ı çār-‘unşur
Derāz itseñ oķunmaz daħı olsa her sözün cevher
- 34 Ser-efrāz it o zāt-ı pāki yā Rabb evc-i rif‘atde
Cihānı mihr ile tā kim münevver eyleye hāver
- 35 Ser ‘adüvvānı ğaltān eylesün meydān-ı ‘ālemde
Meh-i nevden ele aldukça gerdün tīġ ile hānçer

KASIDA O POHVALI
MUSAHIB MUSTAFA-PAŞE,
NEKA ALLAH USLIŠI SVE NJEGOVE ŹELJE

- 1 Ej krčmaru pomozi, od zlata salivenu čašu pruži
da duša stane i posluša što sudbina joj besjedi
- 2 srce moje što toliko je vremena u čošku tuge usreći
i od tužnih vijesti ti me zaštiti
- 3 nad sinom onoga što mu krv lije sudba ja bdim
rana na srcu njegovom poput karanfila je što se sloj po sloj rastvori

4 u nebesa ogledalu mojih se želja odraz ne vidi
vatru srca moga raspirujem u toj čežnji
5 na moje se želje ne smilovaše, ne okrenuše niti
ta zašto se okreću nebesa okrutna da mi je znati
6 zbog uvojka jednog mladića srce u očaj zapalo mi
zašto neće moja zla sudba do zvijezda se uzdići i spasiti
7 ej voljeni! Dosta je, od silnog jada iz riznice tuge posta neko drugi
a potom i stanje bunila tvoga se povrati
8 na nebu se, srećom, rodi mjesec blistavi
cijeli svijet sretnim učini, od tuge spasi
9 to je zato što svijet razasja maršal sretni i radosni
svakoga obasja svjetlo njegove milosti
10 u uživanje i radost vremenom se pretvori
ta plava kob što se iz svijećnjaka u kadionicu stvori
11 kada bi čuo ovih stihova tačnost od glasa iz gajba što ih sroči
Merkur bi ih u svoj defter zapisao sve hitajući
12 i ja čuh glasove što ove stihove zbore u sabah rani
poput šećera slatke su kad od papagaja dolaze te riječi
13 naše carevine taj polumjesec sjajni
Musahib Mustafa-paša, naše države Asaf²² je drugi
14 pređe na istaknuto mjesto, kajmakam posta
u more pravde on sidro carevine baci
15 on je mjesec, što ures je na svodu nebeskome najviši
svojim zvijezdama kao lokvanj, svjetlo je carevini
16 on je Dârâ²³ svijeta što gulame svoje iz slojeva najnižih
na tlo ničice da padnu učini, da služe mu uredi
17 kao da krzno od samurove kože zaodjenuše tvoje oči
čak niti najjača zima sa danima hladnim njima štetu ne nosi
18 on je ptica što na nebu širi krila i leti
ako poželi, do visina će se uzdići lovac da ga ulovi.
19 on je poput Karahana²⁴ i Gustehema vladara snažnih, poput lava hrabrih
oni što u mezare padoše pred pečatom njegovim bijahu slomljeni
20 kada bi od vrha oštire sablje potekla dušmana krv
kao da bi aždaha od siline svoje ispružila na hiljade jezika plamenih
21 kada bi mi ukazao, poput povjetarca laganog u ružičnjaku, svoje milosti
o sultanu ruža, i moje bi lice poput ruža bljesnulo od te svjetlosti
22 ova bezvrijedna kaplja, kada bi se našla u moru tvoje milosti
ona bi jedinstven dragulj postala zbog tog mora uzvišenosti i blagonaklonosti
23 kada bi i granit bio izložen tvom pogledu milosti i uzvišenosti
u dragulj sami bi se stvorio od te blagosti

²² Asaf – vezir poslanika Sulejmana, simbol sposobnog i pravednog vezira.

²³ Dara – perzijski vladar iz dinastije Keyanida.

²⁴ Karahan i Gustehem – perzijski vladari čuveni po svom junaštvu, vrlo čest simbol u panegiričkoj poeziji.

- 24 kada obasipa neizmjernom darežljivošću, što najviše i sam voli
poput mirisa ambera njegova se darežljivost širi
- 25 ti si poput pažljivog aprila, za to more dobrote mjesec blagi
iz sedefa tvoga mora dva su bisera tvoja dlana dva što šire darežljivosti
- 26 ja sam slavuj sumanut, u neizmjernoj sam tuži
u srcu mome ranjenom na stotine ruža cvjeta crvenih
- 27 dok bijah mlad, zaludih se za znanjem trčeći
mnoge zemlje ja sam mogao posjetiti
- 28 na atu svome poslušnome mnoga mjesta obići
u Azhar džamiji ikametiti jer i do Misira mogao sam doći
- 29 beznadežno, izgubljeno put svojih želja ja tražih
vinom su se opijali pogledi mi čeznutljivi
- 30 srca zarobljenog zaljubljenik posta murid te doline
ali niti smognu snage da prebivalište nađe, niti put da se spasi
- 31 bez glave i nogu pravim putem je li moguće krenuti
neka me cilju mome tvoja ljubaznost i milost vodi
- 32 ej Talibe! Ova kasida svoj konac nazire, počni dovu činiti
sve se riječi potrošiše, srcem dovu učini ti.
- 33 ovo je govor što ne treba ga dužiti
da ti je svaka riječ ko dragulj, ako je dugo, neće se čitati
- 34 o Bože! Uzvišenost te čiste osobe na najvišoj tački drži
kad ko sunce sja na zemlji, glavu uzdignutom održi
- 35 glava tvoga dušmana nek se na mejdanu vrti
nožem i sabljom zakotrlja, od mjeseca novog što ih dobi.

Obje kaside i samom svojom formom pokazuju da su posvećene ljudima iz osmanskog državnog vrha. Naime, gledajući samu strukturu kasida, jasno je da obje sadrže sve formalne dijelove: *nesib* (uvodni lirski preludij), *girizgah* (prelaz od nesiba ka dijelu kojim se izražava pohvala onome kome je upućena kasida), *medhija* (pohvalnica onome kome je kasida posvećena), *fahrija* (dio u kome pjesnik hvali samoga sebe), *dua* (dova). Ovakav strukturalni ustroj odražava konceptualni ustroj hijerarhije osmanskog društva.

Prva kasida posvećena sultanu Mehmedu IV broji ukupno 51 bejt. Kasida počinje *nesibom*, u prilično melanholičom tonu, sa notom sjetite, kako je to u maniru tradicije. Ovaj dio kaside obuhvata od prvog do devetog bejta. *Girizgah*, ili prijelaz sa jedne teme na drugu, odnosno iz nesiba u medhiju sadržan je u samo jednom bejtu (10. bejt). *Medhija*, odnosno dio u kome Talib hvali sultana podijeljena je na dva dijela. Naime, prvi dio pohvale sultanu je od jedanaestog do dvadeset i šestog bejta. Zatim slijede dva bejta u kojima pjesnik hvali svoje stihove, i na taj način pravi stanku u pohvali sultana. U tim stihovima Talib referira na sebe i svoje pjesništvo, a potom slijede bejtovi koji su nastavak pohvale

sultanu (30-37. bejt). Fahrija, gdje Talib referira na sebe je od 38. do 46. bejta, a ovaj dio uz medhiju bit će predmetom drugog dijela našega rada, u dijelu o autoreferencijalnosti. Na koncu, u posljednjem dijelu kaside (*dua*) Talib u četiri bejta (47-51) čini dovu za dobrobit sultana.

Druga kasida, posvećena velikom veziru Musahib Mustafa-paši je nešto kraća, ima ukupno 35 bejtova. Kasida počinje melanholičnim nesibom (bejtovi 1-7). Girizgahom u jednom bejtu Talib skreće na povod pisanja svoje kaside, pohvalu u dijelu medhija, koji je, kao što je to slučaj i sa prvom kasidom, sačinjen iz dva dijela, dok je između njih Talib ispjevao dva bejta o pohvali svoga pjesništva. Prvi dio medhije sadrži samo dva bejta, dok je drugi nešto opširniji i sadrži dvanaest bejtova (13-25), a potom slijedi dio u kojem hvali sebe (26-31. bejt). Kasidu završava dovom (32-35. bejt).

AUTOREFERENCIJALNOST U KASIDAMA AHMEDA TALIBA

Dijelovi kaside u kojima autor pravi osvrte na sebe, svoje djelo i poetiku važni su za sagledavanje pjesnikovog odnosa prema tradiciji i njegove vlastite poetske orijentacije. U užem smislu riječi autoreferencijalnost je “književnoumjetnički postupak na području metatekstualnosti, u kojemu su autor i njegova poetika postali predmetom vlastitoga teksta”²⁵ ili, kako je Oraić-Tolić naziva, *samosvijest teksta*.

Kaside kao žanr vrlo su pogodne za analizu autoreferencijalnosti budući da su napisane s ciljem pridobijanja naklonosti određene istaknute ličnosti i kao takve upućene stvarnoj ličnosti iz pjesnikova “građanskog” života. Dijelovi kaside koji su predmetom analize s aspekta autoreferencijalnosti su *medhija*, *fahrija* i *mahlas bejt*. *Mahlas bejt* je dio kaside u kojem pjesnik pozicionira sebe kao autora. Ovakva analiza ključna je za razumijevanje poetičke funkcije Talibovih kasida, zahvaljujući takvoj analizi pozicioniramo pjesnika, ali i njegovu namjeru, kao govorni čin kojim pokušava zadobiti naklonost ili biti nagrađen. Pavličić to objašnjava na sljedeći način:

“Za poetički je aspekt svakoga djela, naime, najvažnije zašto se ono uopće piše (radi istine, ljepote, ispovijedi ili čega drugog), i kako namjerava postići svoj cilj.”²⁶

²⁵ Dubravka Oraić-Tolić, “Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst”, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 136.

²⁶ Pavao Pavličić, “Čemu služi autoreferencijalnost?”, u: *Intertekstualnost & autoreferencijalnost*, uredili Dubravka Oraić Tolić i Viktor Žmegač, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1993, 110.

Služeći se podjelom na različite vrste autoreferencijalnosti koju je pomoću semiotičkog trokuta²⁷ uspostavila Oraić-Tolić, u analizi kasida Ahmeda Taliba uočili smo veliki broj primjera u kojima se prepoznaje poetička i biografska autoreferencijalnost. U poetičkoj autoreferencijalnosti predmet teksta je “imanentni autor i njegova poetika”,²⁸ dok je u biografskoj autoreferencijalnosti predmet teksta stvarna ličnost autora, njegov “građanski život”, a ne on kao autor.

POETIČKA AUTOREFERENCIJALNOST U TALIBOVIM KASIDAMA

Poetičku autoreferencijalnost prepoznajemo u dijelovima kada pjesnik valorizira svoje stihove, posebno u dijelu *fahrija* koji donosi pjesnikov osvrt na vlastito pjesništvo i pohvalu samog sebe, zatim u dijelu *medhi-ja*, posebno u *bejt-i matlebu*, u kojem pjesnik najčešće iznosi motiv za pisanje određene kaside, što je nerijetko ispunjenje očekivanja velikodostojnika koji cijene pjesništvo konkretnog pjesnika, te u *mahlas bejtu*, gdje navodeći svoj pjesnički pseudonim, pjesnik uvodi sebe u pjesmu, postaje dijelom nje.

U svojoj prvoj kasidi posvećenoj sultanu, Talib u jednom dijelu *medhi-je*, dijelu posvećenom pohvali sultana, progovara o recepciji svoga pjesništva među intelektualnom elitom i njihovim velikim očekivanjima:

*da sačinim tarih o pobjede tvoje slasti
od mene zatražiše svi ljudi ugledni
potom stihove moje koji po ljepoti su rijetki
s uživanjem izgovaraše ti ljudi veliki
ogledalo duše moje o pobjedi govor načini
papagaj moj mudžizom te slatkorječivosti progovori (K I: 27-29)*²⁹

Tarih o kojem Ahmed Talib govori spjevan je u povodu osvojenja Kandije, tako da zbirom brojčane vrijednosti u bejtu koji je naveden u

²⁷ “Kao i svaki mentalni i semantički fenomen, autoreferencijalnost se može shvatiti i sustavno opisati s pomoću preuređenog kategorijalnog semiotičkog trokuta... u kojemu mjesto označitelja zauzima dani tekst, mjesto označenoga svijest o vlastitom tekstu – autometatekst, a mjesto označenoga predmeta, denotata ili referenta – taj isti ili koji drugi autorov tekst, autotekst.” (Dubravka Oraić-Tolić, “Autoreferencijalnost kao metatekst i kao ontotekst”,..., 136.)

²⁸ Ibid., 136-137.

²⁹ Nuşret ü fethüñne târîh içün erbâb-ı düvel / Eyledi bu kûluna her birisi bir ibrâm
‘Âķibet nâķıķa-i nâdire perdâz-ı sühen / Başladı böyle ser-âgâz-ı sühende enzâm
Eyledi mu‘cize-gü tûtî-i şekker-şikenüm / Tab‘-ı mirâtüm ile nuķķa gelüb feth-i kelâm

nastavku, razumijemo da se taj događaj odigrao 946. godine po hidžri. Ne raspolažemo podacima kakvu je nagradu za ovu kasidu Talib dobio, ali zasigurno možemo reći da je jedan od povoda pisanja ove kaside historijski događaj osvojenja Kandije.

U kasidi posvećenoj Musahib Mustafa-paši također nalazimo stihove u kojima Talib referira na svoje pjesničko umijeće:

*kad bi čuo ovih stihova tačnost od glasa iz gajba što ih sročī
Merkur bi ih u svoj defter zapisao sve hitajući
i ja čuh glasove što ove stihove zbore u sabah rani
poput šećera slatke su kad od papagaja dolaze te riječi (K II: 11-12)³⁰*

Merkur (Utarid) simbol je pisma i pisarstva prema grčkoj tradiciji, dok je u perzijskoj tradiciji Merkur zaštitnik pisara i pisaca. "On ispisuje poeziju pjesnika upućenu nebu."³¹

S druge strane, nailazimo i na primjere u kojima pjesnik naglašava skromnost, njegovi stihovi su "kaplje bezvrijedne", koje će uz adekvatnu nagradu postati "draguljem u moru vladareve milosti". Ovakvi stihovi imaju pragmatičku dimenziju, jer njima pjesnik, u skladu sa naravi kaside, traži i podstrek, podršku, naklonost određenog velikodostojnika:

*ova bezvrijedna kaplja, kada bi se našla u moru tvoje milosti
ona bi jedinstven dragulj postala zbog tog mora uzvišenosti i blagonaklonosti
kada bi i granit bio izložen tvom pogledu milosti i uzvišenosti
u dragulj sami bi se stvorio od te blagosti (K II:22-23)³²*

ili:

*padišahu moj, dospjeh do sofre tvoje darežljivosti
ako bih od tebe malo hljeba zamolio, ovog slabašnog roba počasti (K I: 44)³³*

³⁰ Bu ebyāt-ı ser ü rāyātī hātīfden iştīdükçe / 'Utarid hāme-i sūr'atle bir bir eylemiş defter
Bu maẓmūn üzre hengām-ı seherde ben de gūş itdüm / Anı bir tūtī-yi şekker-şiken
dāyim ider ibrār

³¹ Fehim Nametak, *Pojmovnik divanske i tesavvufske književnosti*, Orijentalni institut
u Sarajevu, Sarajevo, 2007, 247.

³² Bu bir deryā-yı himmetdür k'olur bir gevher-i nāyāb / Yem-i lūtfında ğalţān eyedükçe
çatıre-i kemter
O 'ālī himmetüñ olsa nigāh-ı lūtfuna maẓhar / Letāfetde bulurdı seng-i hūr-ı üm-
miyet cevher

³³ Keremüñ hānuna geldüm dilerüm pādişehüm / Bir dilim nān bu za'ıf 'abdīña
eyle en'ām

U posljednjem dijelu ove kaside, Ahmed Talib referira na ono što predstavlja pravu vrijednost lijepog govora, a to je po njemu konciznost, sažeto izlaganje:

*ovo je govor što ne treba ga dužiti
da ti je svaka riječ ko dragulj, ako je dugo, neće se čitati (K II: 33)³⁴*

BIOGRAFSKA AUTOREFERENCIJALNOST U TALIBOVIM KASIDAMA

Biografsku autoreferencijalnost u kasidama Ahmeda Taliba nalazimo u stihovima koji obiluju stvarnim činjenicama iz pjesnikova života. Prije svega, ličnost kojoj je kasida posvećena jeste stvarna ličnost, velikodostojnik koji “stvarnim činom” nagrađuje pjesnika za prigodnicu, a pjesnik u svojim stihovima eksplicitno navodi i njegovo ime:

*Mehmed Han Gazi što mu uzvišenost do svoda nebeskoga hori
sretnik je što svijet s uspjehom vodi i vlast na njemu drži (K I:11)³⁵*

ili:

*naše carevine taj polumjesec sjajni
Musahib Mustafa-paša, naše države Asaf je drugi
pređe na istaknuto mjesto, kajmakam posta
u more pravde on sidro carevine baci (K II: 13-14)³⁶*

Naravno, treba imati u vidu da je naročito ovaj dio kaside napisan u skladu sa zadatim uzusima divanske književnosti, on je svojevrsni manirizam te sadrži brojna pretjerivanja i preuveličavanja stvarnih osobina dotične ličnosti. “Iako pouzdano znamo da su ličnosti opjevane u kasidama postojale i da im se pjesnik na određen način obraćao za pomoć i zaštitu, ne možemo tvrditi da je bio upoznat sa svim njihovim vrlinama koje hvali.”³⁷ Ipak, dio u kome se navodi ime stvarne ličnosti možemo smatrati biografskom autoreferencijalnošću.

³⁴ Sühende ihtisār itmek budur ma'kūl-ı çār-‘unşur / Derāz itseñ oğunmaz dağı olsa her sözin cevher

³⁵ Āsumān-ı `azamet Hān Meḥemmed Ġāzī / Mālik-i mülk-i cihāndāver-i nuşret- encām

³⁶ O bedr-i lāmi-‘i devlet muşāhib Muştafā Pāşā / O mäh-i saltānat yağız vezīr-i Āşaf-ı dīger Maḳām-ı şadr-ı ‘ālāya geçüb ḳāimaḳām oldı / Bıraḳdı keşti-i devlet ‘adālet baḫrine lenger

³⁷ Alena Čatović, *Orijentalno-islamska književna tradicija u stvaralaštvu Hasana Zijaije Mostarca*, Filozofski Fakultet u Sarajevu, Sarajevo, 2013, 87.

Primjere biografske autoreferencijalnosti posebno uočavamo u *fahrija-ma* u obje kaside, gdje Ahmed Talib navodi svoja životna iskustva:

*u potrazi za znanjem, četvrt svijeta ja pohodih
u Halepu, Bagdadu i Šamu boravih. (K I: 39)³⁸*

U istoj kasidi, u dijelu u kojem pjesnik izražava pohvalu samome sebi, Ahmed Talib govori o još nekim znanjima i vještinama što ih je stekao zahvaljujući svom obrazovanju i dugogodišnjem trudu:

*moje znanje arapskog uzdiglo se na stepen visoki
da ni Ibn Hišam ne bi riješio sve te zamršenosti
za trideset godina moj ta'lik takvo savršenstvo zadobi
da niti jednu nejasnu tačku ja ne ostavim
hvala neka je Bogu da od četrdeset još dvanaest ljeta prohuji
a mene dovedoše tebi svi putevi (K I: 41-43)³⁹*

Sam mahlas Talib etimološki nosi značenje “tražiti, moliti, pitati,..., učiti, izučavati...”⁴⁰. S obzirom na to da je Talib pjesnik izrazi te sufijske orijentacije, njegova potraga za naukom i znanjem bila je samo prvi korak u potrazi za Istinom, na što naročito upućuju sljedeći stihovi:

*dok bijah mlad, zaludih se za znanjem trčeći
mnoge zemlje ja sam mogao posjetiti
na atu svome poslušnome mnoga mjesta obići
u Azhar džamiji ikametiti jer i do Misira mogao sam doći
beznadežno, izgubljeno put svojih želja ja tražih
vinom su se opijali pogledi mi čeznutljivi (K II: 27-29)⁴¹*

³⁸ Rub‘-i meskūmi tolaşdum taleb-i ‘ilm iderek / Ne Haleb kaldı ne Bağdād hod mülket-i Şām

³⁹ Şuglüm irdi ‘arabiyetde kemāle o kadar / Müşkilüm kallidemez olsa eger İbn-i Hişām
Katt-ı ta’līküm otuz yılda kemālin buldı / Çomadum fenn-i kemālātın içinde ibhām

İn‘isām on iki sāle erişdi kırkıdan / Kāric ü dākile geldi yolumuz ākir-i kām

⁴⁰ Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997, 883.

⁴¹ Heves itdüm ma‘ārif kesbine hāl-i şebāvetden / Dolaşdum mümkinin taşşil idince bir niçe kişver
Semend-i himmetümle tayy-ı menzil eyleyüp vardum / Mışır’da haylī dem oldum muķīm-i cāmī’-i Ezher
Tekāpū-yı reh-i maķşadda kaldım bī-ser ü sāmān / Ki oldum dīde-i hayretle mest ibāde-i hoş-ber

AUTOREFERENCIJALNOST U MAHLAS BEJTU

Mahlas bejt je posebno zanimljivo mjesto u kasidi u svjetlu proučavanja autoreferencijalnosti. To je svojevrsni pjesnički potpis koji se nalazi u završnom bejtu kaside, u maniru orijentalno-islamske tradicije koja ne potencira pozicioniranje imena autora u prvi plan. E. Duraković o mahlasu govori kao o “činu depersonalizacije”:

“Dakle, jedan od aspekata te dinamičke depersonalizacije jeste to što mahlas nije lično “ime” i što se potiskuje uglavnom na sami kraj djela. Drugi aspekt depersonalizacije eliotovskog “individualnog talenta” jeste uvođenje mahlasa u strukturu umjetničkog djela iz koga je neizdvojiv i u kome postaje faktor *estetskoga*. To znači da je autor podredio svoju autorsku personalnost tradiciji i poetici u kojima stvara. Pisac čini to sve svjesno i dobrovoljno, čak s naročitom vrstom ponosa što vjeruje da je u stanju – da je, zapravo, obavezan – usavršavati tradiciju a ne “oponirati” joj tzv. autorskom originalnošću koju bi izražavao nadmenim autorskim *Ja*.”⁴²

Dakle, iako eksplicitno upućuje na sebe, autor upotrebom mahlasa kao sredstva “odmiče se od vlastite građanske personalnosti”⁴³, on je pripadnik određenog kulturno-civilizacijskog kruga, a njegovo djelo je u skladu sa *poetikom istovjetnosti*. Stoga je suvišno govoriti o njegovom mahlasu kao njegovom ličnom imenu, jer je izbor mahlasa stvar poetičkog opredjeljenja pjesnika, pripadnika orijentalno-islamske kulture koja je izrazito nadnacionalna i u kojoj je kulturni identitet važniji od ličnoga. Mahlas je, zaključuje Duraković, “poetološka kategorija, a ne građansko-personalna ili nacionalna”.⁴⁴

Autoreferencijalnost bi se, s obzirom na autorov odnos prema autotekstu, u *mahlas bejtu* mogla odrediti kao poetička (ne biografska), a s druge strane, ukoliko uzmemo u obzir autorov odnos prema autometa-tekstu (svijesti o vlastitom tekstu), govorimo o eksplicitnoj autoreferencijalnosti, budući da u ovom, završnom dijelu kaside autor jeste svjestan susreta sa samim sobom. On ne samo da navodi svoj mahlas, nego se sebi obraća u drugom licu, što također relativizira identitet autora.

*ej Talibe! Tvoje riječi privedoše se kraju, dovu čini
u ovom stilu riječ završnu ti koncem učini (K I: 47)*⁴⁵

⁴² Esad Duraković, “Književnohistorijska i poetička upotreba mahlasa”, u: *Sarajevski filološki susreti II: Zbornik radova (knjiga II)*, uredili: Sanjin Kodrić i Vahidin Prelejić, Bosansko filološko društvo, Sarajevo, 2014, 17.

⁴³ Ibid., 18.

⁴⁴ Ibid., 20.

⁴⁵ İrdi pâyâne sühen eyle duâ‘ ey Tâlib / İhtitâm-ı süheni kıl bu edâyile tamâm

S jedne strane je pjesnički potpis, najeksplicitniji čin kojim autor pozicionira sebe, dok s druge strane, uvodeći nove subjekte, *lirske agense*,⁴⁶ autor sebe postavlja u inferiornu poziciju. Ovdje bismo mogli govoriti i o implicitnoj autoreferencijalnosti, s obzirom da se pjesnik sebi obraća u drugom, a ne u prvom licu. Ta dualnost ili pluralnost identiteta, odnosno lirskoga subjekta, “korespondira s nepregledom unutarne zbilje srca, kojoj se tesavvufski lirici veoma često okreću i u nju lociraju svu svoju poeziju”.⁴⁷ Ovakva upotreba i eksplicitne i implicitne autoreferencijalnosti u samo jednom bejtu vrlo je osobena, i kao takva bi trebala biti predmetom posebnoga izučavanja.

ZAKLJUČAK

Radom smo predstavili do sada našoj naučnoj javnosti nepoznate kaside Ahmeda Taliba Bošnjaka i ponudili njihovu transliteraciju i prijevod na bosanski jezik. Iako Talibov pjesnički opus sadrži još nekoliko kasida, za ovaj rad su nam posebno bile zanimljive dvije kaside iz rukopisnog primjerka Divana iz kolekcije Ali Emiri Efendi, s obzirom na to da su posvećene sultanu Mehmedu IV i velikom veziru Musahib Mustafa-paši. Ove smo kaside u drugom dijelu rada interpretirali s aspekta autoreferencijalnosti, kao postupka kojim autor referira na sebe i svoj tekst. Najveći broj primjera iz navedenih kasida odnosi se na poetičku i biografsku autoreferencijalnost, a na samom kraju rada ponuđena su neka razmatranja o autoreferencijalnosti u *mahlas bejtu*. Stihovi koje smo analizirali u poglavlju o poetičkoj autoreferencijalnosti vrlo jasno nam govore o Talibovim očekivanjima kada je recepcija njegovoga djela u pitanju. Njegove stihove, kako i sam kaže, mogu čitati samo ljudi odabrani, ugledni, dakle vrlo obrazovani, na čiji zahtjev je i napisao kasidu sultanu. O tome da je recepcija njegovog pjesništva pozitivna posebno svjedoče stihovi u kojima navodi da ih uglednici izgovaraju sa uživanjem. Kada je riječ o pjesničkim umijećima, Talib naročito naglašava svoju slatkorječivost, poredeći se sa papagajem, te na drugom mjestu navodi kako bi i sam Merkur, zaštitnik pisara i pjesnika, zapisivao njegove stihove. Odlika lijepog govora prema Talibu je sažetost, konciznost, što također navodi u svojim stihovima. U drugom poglavlju smo u kontekstu biografske autoreferencijalnosti predstavili stihove u kojima Talib referira na svoj stvarni, građanski život, te progovara o

⁴⁶ Mirza Sarajkić, *Gazeli Ahmeda Hatema Bjelopoljaka na arapskom jeziku*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 2011, 66.

⁴⁷ Ibid., 66.

svom obrazovanju koje je stekao širom svijeta, između ostalog o svom dobrom poznavanju arapskog jezika i o svom kaligrafskom umijeću. Ipak, kada uzmemo u obzir oba aspekta autoreferencijalnosti koja su obuhvaćena ovim radom, za valoriziranje Talibove poetike mnogo je važnija poetička autoreferencijalnost, njegovo poimanje dobrog pjesništva, u tom smislu i vlastitoga teksta, recipijenata koji i sami moraju biti vrlo obrazovani kako bi osjetili čari takvoga teksta, te na koncu, poimanje sebe, Taliba pjesnika, kao skromnog, slabašnoga roba, što je u skladu sa maksimumom skromnosti koja je bila općeprihvaćena u svim književnostima orijentalno-islamskoga parnasa.

MAKE THIS INVALUABLE DROP A GEM OF YOUR SEA:
AUTOREFERENTIALITY IN QASIDAS
OF AHMED TALIB BOSNEVI

Summary

The aim of this work is to present the two qasidas that are part of the poetic work a little known 17th century Bosnian diwan poet, Ahmed Talib Bosnevi. In the first part of this work we will present two qasidas, as the poems written to the highest Ottoman officials, in the context of the qasida as a poem written with a specific goal, most often to obtain certain monetary or different material gain, and about the attitude of the sultan towards such an act of poet's addressing, and the institution of the patronage in the Ottomans. Given that the period of the classical Ottoman literature is considered extremely conventional, just as the European Medieval literature, we will shortly address the inexpressibility topoi and the outdoing topoi. We will present the transliteration and the integral translation of Talib's qasidas in this work. In the second part of this work we will analyze these two qasidas from the aspect of autoreferentiality, as a way in which the author refers to himself in his speech. We have found a certain number of verses in the qasidas where Talib speaks about his poetics and the way of its reception.

Key words: Ahmed Talib Bosnevi, 17th century diwan poetry, qasida, panegyric poetry, autoreferentiality.